

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Had- és Rendészettudományi Szekció
Budapest, 2025. április 22–24.
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

**A soproni hospesek jogállása és helye a határőrzési feladatokat
ellátó nyugat-magyarországi hospesközösségek között a XIII.
században**

Jelige: *hut530*

Pályamunka lezárásának időpontja: 2024. november

2025.

Tartalomjegyzék:

I. Bevezető:	3
I/1. Általános bevezető:	3
I/2. A témaválasztás oka:	4
I/3. A hospesekről általában:	5
I/4. A hospesközösségekről és városokról általában:	6
I/5. Sopron és környéke mint a német terjeszkedés gátja:	7
II. Ottokár 1273-as magyarországi hadjárata.....	8
II./1. Sopron 1277-es privilégiumlevele Ottokár hadjáratának fényében.....	10
III. A védelmi funkció megjelenése a hospesközösségek okleveleiben:.....	11
III/1. Sopron 1277-es privilégiumlevelének hadászati vonatkozásai:	11
III/2. A nyugat-magyarországi határörkösségek okleveleinek hadászati vonatkozásai.....	13
III/3. A „kontrollcsoport” okleveleinek hadászati vonatkozásai:	16
III/4. A hadászati rendelkezésekkel kapcsolatos megállapítások:	17
IV. A gazdasági jellegű rendelkezések összehasonlítása:	17
IV/1. Adórendelkezések:	18
IV/2. A beszállásolással kapcsolatos rendelkezések:	20
IV/3. Vámmentesség:	21
IV/4. A földbérrel kapcsolatos rendelkezések	23
IV/5. Vásártartáshoz kötődő rendelkezések.....	24
V. Szabad bíróválasztás és az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó egyéb rendelkezések: ...	26
VI. További védelmi feladatokat ellátó közösségek a XIII. században.....	27
VI/1. A szászok és 1224-es kiváltságlevelük.....	27
VI/2. Az őrimagyaródsi határőrök és 1270-es kiváltságlevelük	30
VII. Összegzés:	32
Irodalomjegyzék:	34

I. Bevezető

Jelen dolgozatom kiváltképpen a soproni, de velük szoros összefüggésben a nyugat-magyarországi hospesek kiváltságleveleivel, illetve az ország más hospesközösségeihez képest különlegesebb jogállásuk vizsgálatával foglalkozik. A dolgozat kiemeli a hospesközösségek védelmi feladatait, jogi kiváltságaikat és gazdasági szerepüket, különösen Sopron esetében, amely fontos határvédelmi szerepet töltött be a vizsgált, XIII. században. A következőkben a témaválasztás okát kívánom bemutatni, majd a témát kontextusba helyezni, bevezetni.

I/1. Általános bevezető

Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala vármegyéink területe, illetve a mai Szlovákia és Horvátország nyugati vidéke a honfoglalás óta fontos védelmi funkciókat látott el a magyarság történelmében, a határ közelsége alapvetően befolyásolta (és befolyásolja) a területen élő közösségek életét, gazdasági, politikai, társadalmi és – ami számunkra a legfontosabb – jogi szempontból is. Először a gyepek, majd később a várszervezet bomlásával párhuzamosan, a XIII. századra felemelkedő hospesközösségek (illetve mellettük a királyi várak) láttak el védelmi feladatokat Nyugat-Magyarországon. Miután a tatárjárás véglegesen bebizonyította a várszervezet korszerűtlenségét, IV. Béla a városok megerősítésébe, védelmi funkciókkal és kiváltságokkal való felruházásba kezdett, így „*a polgári elem tulajdonképpen statorának*” köszönhetően a XIII. századból bőségesen áll rendelkezésünkre forrás a hospesközösségi privilégiumlevelekkel kapcsolatban.¹ Ezen kiváltságolt települések az ország nyugati és északi területeire koncentráálódtak, így ugyan más határvidékek településeiről nem áll rendelkezésre forrásunk, amellyel átfogó összehasonlítást lehet tenni, azonban a korabeli Magyar Királyság területén található további hospesközösségekkel való összevetésben fény derülhet arra a kérdésre, amelynek megválaszolására ezen kutatás irányul: „*Vajon a határőr-feladatokat is ellátó hospesközösség többletkötelezettségei jelentenek-e többletjogosultságokat is számukra?*”. Ezen dolgozatomban szeretném bemutatni először is Sopron példáján keresztül, hogy a vizsgált időszakban milyen kötelezettségekkel járt a határhoz való közelséggel járó stratégiai fontos védelmi pozíció, másfelől Sopron 1277-es, Pozsony 1291-es, Győr 1240-es illetve 1271-es, Vasvár 1279-es és Zágráb 1242-es valamint 1266-os privilégiumleveleinek, velük szemben pedig „kontrollcsoportként” a magyar királyság területén fekvő további huszonnégy másik XIII. századi hospesközösségnek adott kiváltságlevelével (Bars 1240-es,

¹ Hóman Bálint: Magyar középkor. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1938. 471.o.

Bábaszék és Dobronya 1254-es, Beregszász 1247-es, Besztercebánya 1255-ös, Boroskrakkó és Magyarigen 1238-as, Gölnicbánya 1290-es, Dészvár , Iharosberény 1265-ös, Jasztrebarszka 1257-es, Késmárk 1269-es, Korpona 1244-es, Körmend szintén 1244-es, Nagyszombat 1238-as, Németlipcse 1270-es, Nyitra 1248-as, Petrinia 1225-ös, Pest 1244-es, Szamobor 1242-es, Szatmárnémeti 1264-es, Verőce 1234-es, Zalakomár 1263-as valamint Zólyom 1243-ban kelt kiváltságlevelei) összehasonlításával pedig választ keresek a fentebb feltett kérdésre.

I/2. A témaválasztás oka

Hogy miért a téma? Valószínűleg azt minden magyar tudja, hogy Sopron a hűség városa. De azt, hogy háromszor a hűség városa, már csak a helyiek tudják, ahogy jómagam is csak nagyapám vagy éppen lokálpatrióta történelemtanárom elbeszéléséből tudom ezt. Amennyiben a hűség városáról van szó mindenkinek az 1921-es népszavazás jut eszébe elsőként, ám emellett nem szabad a másik két dátumról sem elfeledkeznünk: 1989 és 1277. Talán ennek legjobb szimbóluma a Sopron belvárosában álló Hűségkút, amelyen három alak látható: István bíró, az első városbíró (1277), Dr. Sopronyi Thurner Mihály polgármester (1921), és Európé istennő, mint a szabadság allegóriája (1989). Ezen alakok reprezentálják az egyes eseményeket, amellyel a város hűségét bizonyította a magyar hazához. Utóbbi kettő esemény mindenkinek ismerős lehet, sokan személyesen is emlékezhetnek a páneurópai piknik sorsfordító pillanataira 1989-ből, vagy hallhattak az 1921-es eseményekről, azonban 1277 a szélesebb közönség számára egyáltalán nem cseng ismerősen. 1277-ben ugyanis Sopron, a másik két alkalomhoz hasonlóan szintén megmutatta hűségét a magyar hazához, méghozzá a városlakók komoly áldozata mellett, ahogyan az az 1277-es IV. László által adományozott kiváltságlevélből is kiderül és a későbbiekben konkrétan ismertetem is. Korábbi tanulmányaim során már az 1921-es népszavazással részleteiben foglalkoztam, a századik évforduló alkalmából, 2021 decemberében egy kisfilmet is készítettem a témában, így hát egyértelmű volt, hogy a jogi képzésbe kerülve a jogtörténet felé orientálódjam és vizsgálatom tárgyaként szintén egy helytörténeti, a „*civitas fidelissima*” megtisztelő címét igazoló történelmi esemény jogtörténeti vonatkozását válasszam. Összességében soproniként és a jogtörténet, illetve általában a történelem iránt elkötelezett joghallgatóként ezen témát így nemcsak objektív jogtudományi szempontból, de szubjektív érzelmi, családi szempontból is különösen érdekesnek, kutatásra méltónak találok.

I/3. A hospesekről általában

Még a dolgozat bevezető részében érdemes leszögezni azt az alapvető fontosságú tény, hogy a későbbiekben vizsgált királyi okleveleket nem a városok, hanem az ott élő hospesek kapják.² De kik is ezek a sokat emlegetett *hospesek*? Miért érdemes velük foglalkozni, milyen jelentőségük van a magyar jogtörténet további alakulásában. Tudniillik ezen hospesek – azaz vendégek – a későbbi városi polgárság egy fő alapját jelentik (a várnépek, udvarnokok, illetve kisebb részben a hozzájuk csatlakozó szabad parasztok, várjobbágyok, elszegényedett köznemesek, városban lakó nemesek mellett).³

Eredetileg tehát – ahogy a *vendég* elnevezésből is sejthetjük – külföldről betelepült népelemekről van szó, főleg németek, de jelentős számban még vallonok, szlávok, olaszok, kisebb számban bolgár, örmény, zsidó és izmaelita kereskedők is voltak közöttük.⁴ A XIII. századra azonban a *hospes* megnevezés származás helyett mindinkább státuszt kezdett megjelölni.⁵ Ez a státusz, nagyjából úgy foglalható össze, hogy a kiváltságolásukat megelőzően a hospesek a várszervezet struktúrájába beépülve, a várjobbágyok alatt, de a várnépek felett elhelyezkedő, a várszervezetbe tartozó szabadok voltak. Ez a csoport már nem csak a külföldről bevándoroltakat foglalja magában, hiszen ekkora már magyar népelemek (főleg a várnépekből) is csatlakoztak hozzájuk.⁶ Ez a státusz azonban a konkrét esetekben koránt sem volt országszerte egységes, ez közösségről közösségre változott. Ez majd az oklevelek vizsgálata során ki is fog tűnni, Győr esete erre kiváló példa: az 1240-es oklevél még győri népekről (*populi*) beszél, *hospes* alatt idegen származást ért, ehhez képest 1271-es oklevelük már egyértelműen a *hospes*t, mint státuszt jeleníti meg a „*hospites nostros*” kifejezéssel. Általánosságban azonban elmondható, hogy jogaik közé tartozott az egyéni szabadság, a szabad költözés, illetve (különböző fokú ugyan, de) önkormányzatisággal ruháztattak fel közösségeik, saját maguk által választott bírójuk, esküdttársaival ítélt felettük, hol csak kisebb, hol nagyobb ügyekben is.⁷

² Kubinyi András: Városfejlődés a középkori Magyarországon. In: Gyöngyössy Márton (szerk.), Magyar középkori gazdaság és pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006. 153-175.o.156.o.

³ HÓMAN (1938) 483.o.

⁴ HÓMAN (1938) 486-487.o.

⁵ László Balázs: A királyi jog mechanizmusai az Árpád-korban. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs, 2023. 55.o.

⁶ HÓMAN (1938) 489.o.

⁷ KUBINYI (2006) 154.o.

Ha már ezen szakasz elején azt mondtam, hogy a hospesek a tulajdonképpeni *alapjai a polgárságnak*, akkor érdemes néhány mondatban kitérni a *cives*, illetve a vendég, azaz *hospes* szavak egyenértékűvé, szinonim fogalommal válására. Ugyanis amíg a XII. században a *cives* még nem polgárt, hanem a hospesnél alacsonyabb rangú várnépet jelöl, addig a XIII. század végére már a kettő egyesül és a *cives*, azaz polgár fogalma kialakul.⁸

I/4. A hospesközösségekről és városokról általában

A középkori városok történetét vizsgálva megállapítható, hogy Nyugat-Európában ezen településtípus kialakulása a X. századra tehető és a XIII. században beszélhetünk érett, szabad városokról.⁹ A Magyar Királyság területén ezzel szemben ez első kiváltságleveink csak a XIII. század első harmadából valók (ilyenek Petrinia 1225, Szatmárnémeti 1230, illetve Fehérvár 1237-es¹⁰ oklevele [sajnos ez utóbbi nem maradt fenn, csak más oklevelek utalnak rá, gyakran fehérvár kiváltságát, a „*libertas Albensis*”-t kapják más közösségek is, innen tudunk róla]). Hóman Bálint szerint a várossá alakulás a privilegiális megerősítést megelőzve, csupán a XII. század második felében ment végbe.¹¹ Ahogy nyugaton, úgy Magyarországon is találkozunk a városokat megelőző preurbánus vagy protourbánus településekkel, ezek általában kereskedelmi központok, világi vagy egyházi hatalmasságok székhelyei körül jöttek létre. Magyarországon ilyen preurbánus települések voltak például Esztergom vagy Fehérvár.

A vizsgált időszakban Magyarországon azonban mégsem lehet a szó nyugat-európai értelmében városról beszélni¹², sőt a hómani felfogás szerint sem feleltethető meg valamennyi vizsgált közösség a város kritériumainak¹³, ennél fogva a továbbiakban helyesebbnek tartom a *hospesközösségek*, mintsem a *városok* megnevezést használni.

Nyugat-európai középkori város fogalma alatt Max Weber felfogását értem, mely szerint a középkori város jellemzői a következők: erődített, piaca van, saját bírósága, jogrendszere van, lakói között szövetségi jellegű kapcsolat áll fenn és legalább részleges autonómiával rendelkezik.¹⁴ A XIII. századi oklevelek alapján magyarországi hospesközösségek egyike sem rendelkezik a weberi feltételek összességével, legfeljebb

⁸ HÓMAN (1938) 481-482.o.

⁹ HÓMAN (1938) 450.o.

¹⁰ HÓMAN (1938) 464.o.

¹¹ HÓMAN (1938) 462.o.

¹² KUBINYI (2006) 153.o.

¹³ HÓMAN (1938) 459.o.

¹⁴ KUBINYI (2006) 153.o.

többségével. Különösen nem jellemző ekkor még és jogi értelemben sem a várossá válás kritériuma hazánkban a település erősítése.

Hómani felfogás alatt Hóman Bálint azon gondolatát értem, amely szerint a városnak három sarkalatos szabadsága van: a városi bíró hatásköre minden ügyre kiterjed, a városnak teljes autonómiája, illetve vámmentessége van. Ezen utóbbi feltételek mentén gondolkodva, azért már találunk olyan települést, amely városnak számítana, saját kutatás alapján ilyen például Pozsony, Zágráb vagy Nagyszombat, de Hóman idesorolja már a XIII. század elejétől kezdve (tehát a privilegiális megerősítés előttről) Fehérvárat, Esztergomot, a szlavón-szerémségi városokat (különösen Nagyolaszit), illetve Pestet.¹⁵ Ezen közösségek meglátásom szerint alapvetően inkább csak kivételt jelentenek, tehát ezen felfogás szerint sem tartom eléggé indokoltnak a korszakban a város vagy szabad királyi város kifejezések használatát. További ellenérv az, hogy az erősített külföldi városokkal szemben a magyar települések inkább falusiasak voltak, nem feltétlenül láttak el védelmi feladatokat, kivéve természetesen a határörkösöket (lásd: például Sopron, ahol már a XII. században kőfal vette körül a települést),¹⁶ illetve a XIII. század során, a főleg IV. Béla király által kifejezetten védelmi célból alapított városokat.¹⁷

Még egy szempontból szeretném alátámasztani a fentebb elmondottakat. Ahogy a hospesekről szóló részben már kifejtettem, a települések lakói, maguk a hospesek kapták a kiváltságokat, nem pedig a városok, mint községek, azaz nem, mint önálló jogi személyek. Ezért sem bátorkodnék a szabad királyi várost kifejezést használni jelen dolgozatomban.

I/5. Sopron és környéke mint a német terjeszkedés gátja

A mai Sopron térsége a honfoglalást megelőző időszakban a Rábai Őrgrófsághoz tartozott, a terület 907-ben került magyar uralom alá¹⁸. Már ekkoriban is fontos volt védelmi szempontból a terület, ebben az időszakban jönnek létre a nyugat-dunántúli gyepük is az egykori avar gyepük és sáncok helyén.¹⁹ A területen a Nyék-törzs telepedett le, akik egyfajta előőrsként, határvédelmi feladatokat láttak el, ők határozták meg a letelepült törzsek (magyar-avar-kabar-besenyő eredetű székelyek) elhelyezkedését és a csatlakozott népek

¹⁵ HÓMAN (1938) 463.o.

¹⁶ Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2004.13.o.

¹⁷ HÓMAN (1938) 473.o.

¹⁸ Belitzky János: Sopron vármegye története első kötet. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1938. 148.o.

¹⁹ Belitzky János: Vázlatok a nyugatdunántúli gyepük népeinek történetéhez. Rábaközi Nyomda és Lapkiadó, Sopron 1940. 6.o.

segédcapatainak elrendezését.²⁰ A gyepük első vonalai a Melk folyó, a mai Bécs és a Fischapatak mentén helyezkedtek el, majd ezek elvesztése után felértékelődött a Lajta, a Soproni-hegység-Fertő-Ikva patak völgyének térsége illetve a Hanság.²¹ A magyar határvédelmi rendszer kiépítésével egy időben a németek is kiépítették a maguk határőrvédelmi szerkezetét. Az elkövetkezendő évszázadokban a soproni térséget is érintő, a Duna mentén zajló keleti irányú német terjeszkedés lassan „a magyarság életébe vágó fontos politikummá vált.”²² A telepített német nagybirtok, gazdálkodó népesség folyamatosan a magyar területre nyomult, ennél fogva a Nyugat-Dunántúl vidékét a német birodalom terjeszkedésének gátjaként vizsgálhatjuk ebben az időszakban.²³

Mi sem szolgálhat ékeőbb bizonyítékként Sopron védelmi funkciójára nézve, mint maga az 1277-es kiváltságlevél. A magyar városok nagyobb részéhez hasonlóan Sopron is előbb szokásjogi úton szerezte meg a kiváltságait, később kerül sor ennek királyi oklevéllel történő megerősítésére.²⁴ Ezen oklevél tanúskodik a soproni hospesek határvédelmi jelentőségéről, amint azt a későbbiekben részletezem. Először azonban röviden bemutatom azt a hadtörténeti eseményt, amelyhez nem csak Sopron, de nagyrészt a többi hasonló nyugatmagyarországi hospesközösség oklevelének kiadása is kapcsolódik.

II. Ottokár 1273-as magyarországi hadjárata

II.Ottokár már az 1273-as hadjáratot megelőzően is többször konfliktusba keveredett a Magyar Királysággal. Fontos állomása volt ezeknek a konfliktusoknak az 1271-es pozsonyi béke, amely azonban nem bizonyult tartósnak, 1273 májusában a cseh uralkodó ismét háborút kezdeményezett, csapatai a Duna bal partján fekvő területekre törtek be.²⁵ Ezek a támadások

²⁰ BELITZKY (1940) 10.o.

²¹ Belitzky János: Nyugatmagyarország védelmi rendszere és határőrnépei a középkorban. In: Angyal Dávid (szerk.): A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. 4.évfolyam. Kertész József Könyvnyomdája, Budapest, 1934. 56-74.o. 64-66.o.

²² BELITZKY (1938) 180-185.o.

²³ BELITZKY (1938) 188.o.

²⁴ BELITZKY (1938) 327-328.o., HÓMAN (1938) 462.o.

²⁵ Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Hatodik rész. A tatárjárás utáni hadjáratok az Árpádház kihaltáig. (1242-1300.). Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1931. Letöltés dátuma: 2024.11.04., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/6-a-tatarjaras-utani-hadjaratok-az-arpadhaz-kihaltaig-12421300-BC6/iii-iv-vagy-kun-laszlo-haborui-D17/c-az-1273-evi-tavaszi-magyar-cseh-hatarvillongasok-a-belso-forrongasok-es-partviszalyok-folytatasa-D24/>

egy jelentős erősséget, Nyitrát is érintettek, a városban jelentős pusztítás történt: a csecsemőket a templomoszlopokhoz csapkodták, a székesegyházat kirabolták, az épületek felgyújtották.²⁶

A magyarok Henrik bán vezetésével próbálták feltartóztatni a cseh uralkodó előrenyomulását. Július végén a magyar sereg Pozsony mellett gyülekezett, köztük 30-40 ezer lovas, illetve kun segédcsapatok. Míg Henrik bán a vár alatt gyülekező sereg vezetését látta el, addig a vár ispánjává Joachim bánt nevezték ki. A magyar sereg végül augusztus 5-én váratlanul rajtaütött a gyülekező cseh seregre Laanál. A gyors és jól koordinált támadás szétverte Ottokár seregeit, ezzel jelentős veszteségeket szenvedett el, maga Ottokár is csak nagy nehézségek árán tudott bemenekülni Laa várába.²⁷

A győzelem ellenére a magyar sereg nem vállalta a közvetlen ütközetet a teljes cseh sereggel és a Duna mögé vonult vissza. Ez a döntés lehetőséget adott Ottokárnak arra, hogy rendezze erőit és folytassa támadásait, amit meg is tett, seregével a Kis-Kárpátok és a Vág közötti területeken. Ottokár számos várat és települést foglalt el, továbbá szándékában állt e területeket megtartani. Csak Csejte vár urai érték el sikert vele szemben és kényszerítették visszavonulásra a cseheket. 1273. szeptember elején Ottokár Dévénynél átkelt a folyón és a bal part mentén olyan erősségeket foglalt el, mint Magyaróvár, Moson és Győr. Itt, Győr környékén azonban a magyarok sikeresen megakasztották Ottokár további előretörését, aki kedve szegve nyugat felé fordult és ahogyan azt majd Sopron privilégiumlevele kapcsán részletesen ismertetem is, elfoglalta Sopront²⁸

A cseh uralkodó figyelmét ekkor már azonban a Német-Római Birodalom belpolitikai eseményei kötötték le, ugyanis 1273. október 1-jén a frankfurti birodalmi gyűlésen Habsburg Rudolfot választották német királlyá. Ez az esemény - amellet, hogy Közép-Európa (és talán a

²⁶ Dedek Crescens Lajos: Nyitra vármegye története. In Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra vármegye. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest 1900. Letöltés: 2024.11.04., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/nyitra-varmegye-FC87/nyitravarmegye-tortenete-irta-dedek-crescens-lajos-10E8E/vi-a-varmegye-szerepe-a-nemzet-tortenelmeben-11145/ii-ottokar-11162/>

²⁷ BÁNLAKY (1931). Letöltés dátuma: 2024.11.04., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/6-a-tatarjaras-utani-hadjaratok-az-arpadhaz-kihaltaig-12421300-BC6/iii-iv-vagy-kun-laszlo-haborui-D17/d-ii-ottokar-1273-evi-hadjarata-magyarorszag-ellen-D36/>

Pauler Gyula : A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt második kötet. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1893. 402.o.

²⁸ PAULER (1893) 403.o.

BÁNLAKY (1931). Letöltés dátuma: 2024.11.04., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/6-a-tatarjaras-utani-hadjaratok-az-arpadhaz-kihaltaig-12421300-BC6/iii-iv-vagy-kun-laszlo-haborui-D17/c-az-1273-evi-tavaszi-magyar-cseh-hatarvillongasok-a-belso-forrongasok-es-partviszalyok-folytatasa-D24/>

világ) történelmét alapvetően befolyásolta, hiszen a Habsburg-ház ennek köszönhetette felemelkedését - kulcsfontosságú Ottokár magyarországi dűlásainak szempontjából. Rudolf ugyanis szövetségeseiket keresett hatalma megszilárdítása érdekében, így Ottokárral szemben, amelyben a magyar uralkodó, IV.László, illetve Magyarország ideális partner voltak. 1274-ben Rudolf és a magyar uralkodó között dinasztikus házassági megállapodás is szóba került, amely erősítette volna az együttműködést.²⁹

A következő két évben ennek ellenére a magyar külpolitika Ottokár, illetve Rudolf szövetsége között ingadozott, majd végül a Rudolf-párti főurak győzelmével a Habsburg uralkodó pártján kötött ki. Rudolf 1276-os Ottokár elleni harcaiban is a magyarság Rudolfot támogatta, aki győzelmet is aratott Ottokárral szemben, véget vetve a cseh uralkodó bármiféle magyarországi ambíciójának.³⁰

II/1. Sopron 1277-es privilégiumlevele Ottokár hadjáratának fényében

A soproni privilégium narratio (elbeszélés) része kifejezetten egy hadi eseményhez köti a város kiváltságolását „conseruacione castris nostri Supraniensis et aliis omnibus contra regem Boemorum, regni nostri inimicum capitalem”³¹, tehát: „soproni várunk és minden más megőrzésében a cseh királlyal, országunk veszedelmes ellenségével szemben”. Ez az esemény II.Ottokár cseh király, a korábbiakban ismertetett 1273. évi magyarországi hadjáratához kapcsolódik. Mivel Ottokárt Győrnél a magyar király seregei sikeresen megállították, így ő úgy döntött, hogy nyugatra indul és Sopron felé vette az irányt. Nagy erővel meg is ostromolta a város falait, de a védők hőiesen ellenálltak, azonban erőfeszítéseik nem jártak sikerrel, Péter várnagy ugyanis úgy döntött, hogy behódol a cseh királynak, elárulva ezzel a magyar érdeket.³² Ottokár el is foglalta a várost, majd hamarosan elvonult a városból, de az előkelő városi családok fiait túszként magával vitte. Az áruló Péter halála után István került Sopron élére, akinek döntenie kellett, ugyanis II.Ottokár szerencséje megfordult. Az újonnan megválasztott Habsburg Rudolf császár szövetségre lépett a magyar királlyal, IV.Lászlóval, Ottokár körül

²⁹ PAULER 410-411. o.

³⁰ BÁNLAKY (1931). Letöltés dátuma: 2024.07.24. forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/6-a-tatarjaras-utani-hadjaratok-az-arpadhaz-kihaltaig-12421300-BC6/iii-iv-vagy-kun-laszlo-haborui-D17/f-iv-laszlo-szovetseget-kot-habsburgi-rudolfal-1267-evi-kozos-akciojuk-ii-ottokar-cseh-kiraly-ellen-D4C/>

³¹ *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana* (Ed.: Endlicher, Stephanus Ladislaus). Scheitlin & Zollikofer, Sangalli, 1849. 545.o.

³² BÁNLAKY (1931). Letöltés dátuma: 2024.07.24. forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/6-a-tatarjaras-utani-hadjaratok-az-arpadhaz-kihaltaig-12421300-BC6/iii-iv-vagy-kun-laszlo-haborui-D17/d-ii-ottokar-1273-evi-hadjarata-magyarorszag-ellen-D36/>

fogyni kezdett a levegő, IV.László pedig megindulhatott Sopron felé. Ahogy a magyar király a város felé közeledett, Istvánnak mérlegelnie kellett, átadja-e a várost és ezzel a túszoikat (köztük a saját fiát) sorsukra hagyja vagy pedig ellenállnak. Végül István megnyitotta a város kapuit az uralkodó előtt, aki a hűségért hálából szabad királyi városi rangot adományozott Sopronnak és István lett az első városbíró.³³

III. A védelmi funkció megjelenése a hospesközösségek okleveleiben

Az imént, Sopron példáján keresztül bemutatott védelmi funkció nemcsak Sopron 1277-es oklevelének rendelkezései között jelenik meg, de más hospesközösségek kiváltságlevelei is utalnak rá, illetve rendelkeznek róla. A következőkben ezek vizsgálata következik.

III/1. Sopron 1277-es privilégium levelének hadászati vonatkozásai

Tovább vizsgálva a privilégiumlevelet újabb rendelkezések erősítenek meg minket feltevésünkben. A városfalak karbantartására úgy rendelkezik, hogy „*ita ut ciuiues ipsam uicesimam decimarum perpetuo ualeant ex regia munificencia pro reparacione castris (...) possidere.*”³⁴, tehát a polgárok huszadrészét a tizednek örökké birtokolják a vár karbantartására. Valóban Sopronnak már a XII-XIII. században volt kőfala, így a tatárjárásnak is ellenállt.³⁵ Ez azért kiemelkedő jelentőségű, mivel a tatárjárást megelőzően a magyarországi városok között ritka volt az erődített. A külföldi városokkal szemben, amelyek erődítettek voltak és védelmi funkciókat láttak el, a magyar városok falusiasak voltak.³⁶ Sopron különös védelmi jelentőségét ezen tények is alátámasztják.

A kiváltságlevél a következőkben szintén a városi védelmet kívánja erősíteni. Itt a király a fertői vámjövedelem feléről rendelkezik, mégpedig, úgy, hogy „*pro reparacione et conseruacione turrium, in eodem csatro existentium eisdem ciuibis concesserant*”³⁷, tehát a városban lévő torony megőrzésére és megjavítására a polgároknak átengedi azt. Az idézett részlet azonban kettős jelentéssel bírhat. A „turrium” szó egyfelől jelenthet szó szerint tornyot, másfelől átvitt értelemben akár valamilyen várat, erősséget is.³⁸ Szende az utóbbiként értelmezi,

³³ Házi Jenő: István, az első soproni városbíró (1277). In: Soproni Szemle, 1973/1. sz. 68-70.o. 62.o.

³⁴ MA 545.o.

³⁵ Gömöri, János: A nyugati határvidék korai sánccváiról, különös tekintettel Sopronra. In: Savaria, 2007/2.sz. 187-216.o. 203.o.

³⁶ HÓMAN (1938) 466.o.

³⁷ MA 545.o.

³⁸ Finály Henrik. A latin nyelv szótára. Letöltés időpontja: 2024.07.23., forrás: <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>

amikor azt írja, hogy „ebből a pénzből 1297 és 1340 között háromszoros falgyűrűvel és vizesárokka l vették körül a várost”³⁹. Ezzel szemben én elsősorban toronyként értelmeztem a szót, emiatt pedig lehetséges az az olvasat is, hogy a király a „turrium” alatt a johanniták lévő lakótornyát érthette. Feltevésemet arra alapozom, hogy a johanniták 1247-ben, IV.Bélával kötött megállapodásukat követően kezdték el működésüket Sopronban, ekkor a XIII. század második felében megépült a rendház, az ispotály, a lakótorony, illetve a kápolnájuk is⁴⁰, így tehát az oklevél 1277-es kiállításakor már valóban állhatott az ispotályos lovagok tornya a városban. A kiváltságlevél kérdéses pontjától eltekintve is fontos tényezők a johannita lovagok kutatásom szempontjából. A fentebb említett 1247-es megállapodás értelmében ugyanis 50 fegyverest kellett határvédelmi célokból kiállítaniuk Sopronban (illetve Sopron mellett Pozsony, Moson, Sopron, Vasvár és Németújváron is).⁴¹ Mindez mutatja a johanniták jelentőségét a határvédelemben, illetve alátámaszthatja azt is, hogy miért rendeli a fertői vám felét az ő lakótornyuk fenntartására a király.

Ezután a privilégiumlevél arról rendelkezik, hogy „*quicumque turrium in ipso castro nostro edificauerunt uel edificare uouerint ex nouo, nullus preter regiam manum auferre possit uel debeat ab eisdem*”⁴². Itt is megjelenik a korábban kérdéses „turrium” szó, ám ebben a szövegkörnyezetben nagyon valószínű, hogy inkább valamilyen erődítést, városfalat jelent, így kijelenthető, hogy a király ebben a pontban a soproni polgároknak teljes szuverenitást biztosított a városi védművek felett, egy kitétellel mégis, hogy a király mégiscsak az egyetlen, aki rajtuk kívül rendelkezhet felette

A kiváltságlevél egy további érdekes adalékkal szolgál. A következőt rendeli az uralkodó: „*saggitarios nostros de uilla Luer quorum medietatem Bela rex auus noster et Stephanus pater noster in ipsorum ciuicum numerum et augmentacionem ciuicum predictorum*”⁴³. De kik is ezek a Löver falusi íjászok és miért telepíti be a másik felüket is a városba László király? Az első kérdésre kicsit hosszabb válaszolni, mint a másodikra. Ezen „*saggitarius*”-ok valószínűleg fontos vár- és határvédelmi feladatokat láthattak el, hiszen (és ez a válasz a második kérdésre) legnagyobb valószínűséggel az Ottokárral folytatott

³⁹ SZENDE (2004) 20.o.

⁴⁰ Kölnei Livia – Varjassy Péter: A jeruzsálemi Szent János Lovagrend ispotályai a középkori Magyarországon. *Communicationes de historia artis medicinae* 2014/1-4.sz. 14.o.

⁴¹ Hunyadi Zsolt: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Department of Medieval Studies Central European University, Budapest. 2010. 126.o.

⁴² MA 545.o.

⁴³ MA 545.o.

háborúskodás miatt megfogyatkozott várvédők megerősítésére telepítették be őket Sopronba.⁴⁴ Azonban arra a kérdésre választ adnunk, hogy kik is voltak ők és milyen jogállásúak voltak sokkal nehezebb, hiszen koránt sincs bizonyos válasz erre a kérdésre. Rábel László szerint besenyők⁴⁵, ezzel szemben a Soproni Szemlében 1940-ben egy ismeretlen szerző arról értekezik, hogy egy keverék, pontosan be nem azonosítható csoportról van szó.⁴⁶ Ezt támasztja alá Váczy Péter is, szerinte a sagittariusok a várszerkezetbe tartoztak, szemben a besenyőkkel, akik saját vezetőjük alatt álltak a király szolgálatában. További különbség az is, hogy az íjászok között van olyan, akinek nobiles rokonsága volt, tehát jogállások nem különböztethetők el túlságosan a városi polgároktól, ami magyarázza, hogy betelepítésükkel szemben a városlakók részéről miért nem tapasztalunk ellenállást.⁴⁷ Hárs József soproni helytörténész mindenkivel szemben, más irányból közelíti meg a kérdést, ő az előbbiekkal szemben azt mondja, hogy az íjászokat nem a megfogyatkozott védők „felduzzasztására”, hanem éppen amiatt telepítették be, mert ekkoriban már nem is voltak íjászok, nem szolgáltak védelmi feladatokat és így indokolt volt a városba telepítésük.⁴⁸

III/2. A nyugat-magyarországi határörkösségek okleveleinek hadászati vonatkozásai

Először is meg kell állapítanunk melyek azok a közösségek, amelyeket nyugat-magyarországi határőrizeti feladatot ellátó településekként azonosíthatunk. Ehhez a kiváltságlevelek narratio (elbeszélő) illetve arenga (bevezető) részét érdemes megnéznünk. Ezek alapján öt települést; Sopront, Pozsonyt, Győrt, Vasvárt és Zágrábot tudjuk ebbe a kategóriába sorolni. Sopron esetében a király a korábbiakban már részletesen ismertetett II.Ottokár cseh király magyarországi hadjáratával indokolja a kiváltságolást.

Pozsony kiváltságlevelében a „teutonok” és Albert osztrák herceg dúlásairól olvashatunk. Itt csakugyan II.Ottokár tevékenységére kell gondolnunk, ugyanis a cseh király és IV.Béla, V.István, illetve IV.László királyaink között sokszor cserélt gazdát Pozsony, sok hadakozás és békekötés színhelye volt. Az oklevélben nevesített Albert herceg pedig 1287-ben

⁴⁴ HÁZI (1973) 62.o.

⁴⁵ Rábel László: A vármegyék múltja és a jövő hivatása. Jogtörténeti és politikai tanulmány. Romwalter Alfréd, Sopron, 1911. 113.o.

⁴⁶ Ismeretlen: Sagittarius – lövér. Soproni Szemle, 1940/4-5. sz. 67.o.

⁴⁷ Váczy Péter: A királyi serviensek és a patrimonális királyság. In: Századok, 1927/1-3.sz. 357-358.o.

⁴⁸ Hárs József (1997). Löver-Lövér. Letöltés dátuma: 2024.07.23., forrás: Sopron anno: <https://sopronanno.hu/dokumentum/lover-lover>

a vár ellenállása ellenére elfoglalta Pozsonyt, de III.András a pozsony megyei had segítségével végül is visszavette a várat, ez alkalommal kapta oklevelét a város.⁴⁹

Győr V.István II.Ottokár cseh királlyal való 1271-es hadakozása nyomán súlyos károkat szenvedett. A király a város megerősítése és az ország védelmének érdekében Győrnek a győzelem után kiváltságlevelet adományozott.⁵⁰

Vasvárt a király a kiváltságlevél szerint „*a gyakori megszállás és a teutonok és mások folytonos dúlásai miatt*” kiváltságolja. Valóban, a vasvári erősség már II.András uralkodása idején romlásnak indult, Ottokár támadásának már nem is tudott ellenállni, aki el is foglalta. Vasvárnak továbbá 1270-ben V.Istvánt is el kellett szállásolnia.⁵¹

Végül Zágráb esetében az ok az, hogy a település a tatárjárás során elpusztult, ezután döntött úgy IV.Béla, hogy szükséges „*Zágrábban, a Grech hegyen szabad várost létesíteni, és ugyanoda vendégeket hívni, és az ország ezen részét a határvidék és más érdekek biztonsága végett biztosítani és megerősíteni*” továbbá megengedte, hogy „*az előbb mondott hegyen szabad várost létesítsenek, oda vendégek szabadon jöjjenek, általunk kijelölt és aláírt földjük, birtokaik, körülményeik és szabadságaik legyenek, azokat bírják és őrizték háborítatlanul*”. Ezáltal a király a stratégiaiilag kiemelkedő helyen fekvő Grech hegyi Zágrábot, mint királyi várost megalapította, egyértelműen legfőképpen védelmi célokból.⁵²

Vasvár oklevele a következőkről rendelkezik: „*Item ordinavimus statuenda quod ad exercitus quoslibet ad quos personaliter uadimus duos milites ar matos cum equis ductilibus tentoribus et aliis ornamentis mittere teneantur qui sub nostro uexillo regali permane bunt*”. Ebből láthatjuk, hogy a vasvári hospeseknek katonaállítási kötelezettsége egyáltalán nem volt

⁴⁹ Dedek Crescens Lajos: Pozsony vármegye története. In Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest 1904. Letöltés: 2024.07.25., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/pozsony-varmegye-13AE4/pozsony-varmegye-tortenete-irta-dedek-crescens-lajos-dr-14B79/elso-korszak-14B7A/a-varmegye-szerepe-a-nemzet-tortenelmeben-14CC8/albert-herczeg-fondorkodasa-14D05/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfQm9yb3Zzemt5XzEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJwb3pzb255bWVneWVpIGhhZCJ9>

⁵⁰ Dániel Viktória (2021.01.25.). Mesélő tárgyak: az eltűnt kiváltságlevél. Letöltés dátuma: 2024.07.26., forrás: Kisalföld: <https://www.kisalfold.hu/helyi-eletstilus/2021/01/meselo-targyak-az-eltunt-kivaltsaglevel>

⁵¹ Sill Ferenc: Vasvár településtörténetének vázlata a 18. századig. In Horváth Ferenc: Vas megye múltjából - Levéltári Évkönyv 2. Vas megyei Levéltár, Szombathely, 1982. 3-33.o. 11.o.

⁵² Kršnji Izidor (ford.: Acsády Ignác). A nemzeti uralkodók és az Árpádok kora. In Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest 1901. Letöltés dátuma: 2024.07.25., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/horvat-szlavonország-554A/horvat-szlavon-es-dalmatorszagok-tortenete-5572/a-nemzeti-uralkodok-es-az-arpadok-kora-krsnjavi-izidortol-forditotta-aczady-ignacz-55B0/>

kiemelkedő, sőt az egész közösségnek mindössze 2 felszerelt katonát kellett kiállítania, azokat is csak akkor, ha a király személyesen vonul hadba, ami az egyik legenyhébb kötelezettség, még a szomszédos Körmendénél is kedvezőbb. Ennek több együttes oka is lehet, az egyik az, hogy Vasvár, mint az ispánság központi települése, komolyabb kiváltságban kellett, hogy részesüljön, mint Körmend, amely egy kisebb település volt, emellett a másik ok valószínűleg Vasvár a narratióban is taglalt rossz anyagi helyzete, illetve miként fentebb megállapítottam határörköségi szerepe, így hát a király azért nem is terheli e közösséget súlyosabb kötelezettségekkel, hogy anyagi helyzete megerősödjék, továbbá a későbbiekben elsődleges katonai funkciójának – a határvédelemnek – eleget tudjon tenni.

Zágrábnak az 1242-es oklevele alapján: ha a király a tengeri területek felé, vagy Karintiába, Ausztriába indul („*cum enim rex Hungarorum expeditionem ad partes maritimas, uel Carinthiam uel Austriam facere uolunterit*”)⁵³, tíz felszerelt katonát kell kiállítania a részére a hospesközösségnek („*decem milites mittere teneantur cum armis militaribus apparatus*”), továbbá élelemmel ellátni őket. Ugyan a szabad királyi városok általában a király zászlaja⁵⁴ alatt vonultak hadba, itt emellett mégis tesz egy kitételt az uralkodó; ugyanezzel tartoznak a szlavón bán felé is, amennyiben az a király utódja („*duci autem tocius Sclauonie si sit de prole regia medie tatem predictorum dare tenentur*”). Ugyanezen oklevél előírja a zágrábiaknak, hogy „*Item iidem ciues uoluntate spontanea super se assumserunt quod expensis propriis dictum montem Grech muro firmissimo communirent*”, tehát a Grech hegyet saját költségükön megerősítsék. Az oklevél kiadásának időpontja (1242) mellett a fentebb említett rendelkezések, amelyek elég komoly katonaállítási és védelmi kötelezettségeket írnak elő is arra utalnak, hogy IV. Béla kifejezetten védelmi célból kiváltságolta a zágrábi hospeseket. Talán túl nagy terhet is jelenthetett mindez a lakosoknak, hiszen az 1266-os oklevélben már azt találjuk, hogy „*Ut nec per se personaliter ad exercitum quem nos uel carissimum filium nostrum dominum Belam inclitum ducem tocius Sclauonie et Croacie diuersis temporibus et quandocunque facere contigerit ire nullatenus nec aliquid propter hoc uel eius occasione nobis uel sibi impendere teneantur*”⁵⁵, vagyis mentesíti Zágrábot a katonaállítás kötelezettsége alól, ahogyan Győr is mentesül majd az 1271-es oklevele alapján.⁵⁶ Pozsony 1291-es oklevelében nem található olyan

⁵³ MA 455.o.

⁵⁴ László Balázs: Katonaállítási kötelezettség az Árpád-kori hospesközösségekben. Diskurzus, 2013/2. sz. 65-75.o. 68.o.

⁵⁵ MA 508.o.

⁵⁶ MA 526.o.

rendelkezés, amely a katonaállítást vagy valamely más hadászati vonatkozású kötelezettséget előírná.

III/3. A „kontrollcsoport” okleveleinek hadászati vonatkozásai:

A hadászati rendelkezések nem a nyugat-magyarországi hospesközösségek sajátjai, igaz ezek között mindegyiknél megjelenik. A többi korabeli oklevelet vizsgálva Bars, Besztercebánya, Iharosberény, Nagyszombat, Szatmárnémeti, Dobronya, Bábaszék, Magyarigen, Boroskrakkó, Korpona, Nyitra, Pest és Körmend oklevelében lelhetőek fel katonaállítással kapcsolatos rendelkezések, a többi oklevélből hiányoznak ezek, ennek ellenére a következőkben olvasható módon kimatathatóak összefüggések.

Körmend privilégiumlevelének rendelkezéseit érdemes részleteiben is megvizsgálunk. Ugyan Körmend oklevelének narratio része nem utal védelmi funkcióra és éppen ezért nem is soroltam a nyugat-magyarországi határörközősségek közé, de földrajzi helyzete, illetve a katonaállításra vonatkozó rendelkezés részletessége miatt mégiscsak érdekes adalékként szolgálhat jelen vizsgálatomhoz. Először is az oklevél meghatározza, hogy a körmendi hospeseknek tizenöt manzióként kell egy katonát kiállítaniuk, ha a király személyesen vonul hadba. Ezután részletezi milyen legyen ezek katonák felszereltsége: *„lándzsás, vassisakos, tegzes, és más egyéb hasznos felszereléssel ellátott páncélost”* követel meg a király, még hozzá *„két felvértezett lóval”*, hogy a zászlaja alatt vonuljon vele hadba a körmendiek részéről.⁵⁷

Korpona is érdekes kivételt képez, több szempontból is. Először is azért, mivel nem határoz meg a király pontos számot a kiállítandó fegyveresekkel kapcsolatban, ugyanis úgy fogalmaz: *„Ők pedig lehetőségük szerint, tudniillik mihez képest illően tudnak, tekintélyes számban és elegendő mértékben tartozzanak ellátni minket, midőn hadba vonulunk, és szolgálni nekünk hadjáratunkban.”* Továbbá azért is érdekes lehet számunkra ez az oklevél, mivel öt évre, átmenetileg a király mentesíti őket katonaállítási kötelezettségük és a hadba vonulás alól.⁵⁸

A katonaállítás mértékét vizsgálva különböző számokkal, feltételekkel találkozunk, nyilván a települések méretéhez, anyagi lehetőségeihez igazítva. Bars száz telkenként kellet, hogy küldjön egy felszerelt vitézt⁵⁹, Magyarigen és Boroskrakkó négy páncélos⁶⁰,

⁵⁷ Hazai okmánytár I-VIII. (kiad.: Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső) Győr 1865-1873, Budapest 1876-1891. VI. 42.o.

⁵⁸ Fejér Géza: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-XI. Budae 1824-1844. 329.o.

⁵⁹ Wenzel Gusztáv (szerk.): Árpádkori új okmánytár I-XII. Pest-Budapest, 1860-1874.65.o.

⁶⁰ MA 447.o.

Nagyszombat száz manzióként egy⁶¹, Nyitra tizenkét⁶², Pest tíz⁶³, Szatmárnémeti hat páncélos⁶⁴ katonát kellett, hogy kiállítson.

III/4. A hadászati rendelkezésekkel kapcsolatos megállapítások:

Összességében kijelenthetjük, hogy különbség fedezhető fel a két csoport között. A határörkösségeknél részletesebb, több hadászati rendelkezés található, ugyan a katonaállítással kapcsolatos előírások kevésbé hangsúlyosak, illetve enyhébbek, mint a kontrollcsoportnál ugyanakkor fontosabb szerep jut inkább a védelemmel, védművek építésével, fenntartásával, karbantartásával kapcsolatos kötelezettségeknek. Ez egyrészt azért fontos, mert újfent bizonyítja ezen közösségek hadászati szerepét, másrészt sokszor kifejezetten védelmi célból rendel az oklevél kiváltságokat az adott közösség számára (lásd Sopron példáját), illetve Győr és Zágráb esetében teljesen mentesíti a városokat a katona kiállítás kötelezettsége alól, amely egy hatalmas könnyebbség a városoknak mind gazdasági, mind katonai értelemben, ez elősegítheti azt, hogy ezen települések a saját védelmükre koncentráljanak és saját határőrizeti szerepükben erősödjenek.

IV. A gazdasági jellegű rendelkezések összehasonlítása

A bevezetőben felvázoltaknak megfelelően, dolgozatom következő részében azon kérdésre keresem a választ, hogy vajon a fentebb bizonyított többletkötelezettségekkel járnak-e többletjogosultságokkal a nyugat-magyarországi hospesközösségek esetében? A feladatot nagyban nehezíti az a tény, hogy sok, nagyon különböző közösségről van szó, továbbá ez a szabad királyi városi jogállás éppen csak elkezdett kialakulni, aligha várhatnánk egységes, tiszta összefüggéseket és válaszokat. Azonban a következőkben mégiscsak kísérletet teszek ezek megállapítására, melynek egyik legjobb eszköze a gazdasági jellegű, jelen esetben a vámmentességgel, vámkönnyítéssel – vagy a megállapított vámmal, adómentességgel – vagy éppen a megállapított adókkal, beszállásolás alóli teljes vagy részleges mentességgel illetve földbért megállapító vagy az az alól felmentő rendelkezésekkel kapcsolatban végzett

⁶¹ MA 444.o.

⁶² MA 498.o.

⁶³ MA 466.o.

⁶⁴ MA 505.o.

összehasonlítás, amellyel kapcsolatos megállapításaim a következőkben tárgyalom részletesebben.

IV/1. Adórendelkezések

Első körben a soproni hospesközösség adózásra vonatkozó rendelkezéseit vizsgáltam meg. A soproni oklevél is rendelkezik adózási kérdésekben, méghozzá úgy, hogy a soproni polgárok „*de qualibet capecia frugum duodecim denarios Uienenses (...)soluere teneantur*”, tehát minden kepe termény után tizenkét bécsi dénárt tartoztak fizetni, továbbá bor után járó tizedüket, vagy a korábbi szokásjog szerint mustban („*decime uero uini tempore uindemie per decimatores cum musto iuxta consuetudinem approbatam exigantur*”) vagy akár dénárokból is megfizethették („*uel denarii pro ipsis decimis uini eo modo persoluantur sicut tempore uindemie in torculari mustum comparatur.*”)⁶⁵, tehát a soproniak pénzben is megfizethették adójukat, amely egy fontos szabadság a csak terményben való adózáshoz képest.

Pozsony kiváltságlevelében ezzel szemben azt láthatjuk, hogy a tizedet terményben kell megfizetniük, a teutonok szokása szerint: „*Item decimas frugum persoluant more Theotonico prout hospites aliarum ciuitatum dare et soluere con sueuerunt sicut eciam hactenus fuit obseruatum*”⁶⁶, igaz a tized mértékét nem határozza meg. Ezt leszámítva inkább az oklevél azt részletezi, hogy mi után nem kell adózniuk a pozsonyiaknak: „*de uineis ipsorum (..) nullum debitum (..) dare et soluere teneantur*”⁶⁷, tehát szőlők után sem, továbbá a vadászok kinevezett ispánjának sem tartoztak semmilyen szolgáltatással vagy adóval („*racione silue uel aut quorumlibet edificiorum comiti uenatorum pro tempore constituto nullum debitum et nullam solutio nem dare debeant*”)⁶⁸. Összességében Pozsony komoly kedvezményeket és részleges adómentességet kap.

Győrben a különböző oklevelek különböző adózással kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaznak. Az 1240-es oklevélben IV.Béla király úgy rendelkezik, hogy Sagh, Nyul, Cyrian és Ech falusi szőlőművesek csöböradóját csökkenti, de ez az adónem megmarad győri ispán és a pohárnokok ispánja felé⁶⁹. Ezen felül több adónem alól is mentesülnek: „*nec liberos denarios, nec bouem, nec fistpenz, non debitum centurionis*” (szabadok dénárja, ökrök, füstpénz, illeték a száznagynak) sem tartoztak, továbbá úgy rendeli a király, hogy „*ab eis non iidem racione*

⁶⁵ MA 545.o.

⁶⁶ MA 623.o.

⁶⁷ MA 623.o.

⁶⁸ MA 623.o.

⁶⁹ MA 448.o.

procuracionis nostre uel hospi nostrorum aliquid dare teneantur”⁷⁰, tehát a győriek „a mi vagy vendégeink ügyintézése címén” sem tartozzanak adni semmit. Az 1271-es oklevélben V.István a győri püspök és káptalan népeit (*„populos episcopi et capituli Iauriensis”*)⁷¹ betelepíti a várba, de évi egyszeri adójuk meghagyja.

Zágrábnak az 1242-es oklevél alapján: a bán, vagy a vicebán felé semmivel sem tartoznak, egyedül *„nisi in principio introitus banatus unum bouem centum panes tunellam unam uini semel quamdiu durauerit in banatu”*⁷² (a bánságba történő bevezetésekor egy ökröt, száz kenyeret, és egy átalag bort kell szolgáltatniuk), ezen kívül öt évre felmenti a zágrábi hospeseket minden szolgálat alól. Az 1266-os oklevél alapján éves adóként negyven márkát kell fizetniük Béla hercegnek (aki ekkor Szlavónia hercege).⁷³ Zágráb esetében is az utóbbi oklevél alapján pénzbeli adózásról beszélhetünk, érdekes módon nem a király felé közvetlenül, hanem fia felé. Vasvár oklevelében a többi határőrközséggel ellentétben nem találunk kifejezetten adórendelkezést. Ugyan a vasváriak a fehérváriak kiváltságaival bírnak, ez az oklevél nem maradt fenn.

A kontrollcsoportot vizsgálatára áttérve, a huszonhárom hospesközösségből tizenháromban nincs szó semmilyen adómentességről, 6 esetben (Gölnicbánya, Pest, Szatmárnémeti, Verőce, Petrinia, Szamobor) valamilyen részleges, két esetben (Dobronya és Bábaszék, valamint Magyarigen és Boroskrakkó oklevele) pedig teljes adómentességről beszélhetünk.

Részleges adómentességre jó példa Pest oklevele, amely a következőképpen rendelkezik: *„Hasonlóképpen szőlők után csöböradót semmi esetre se szedjenek tőlük”*⁷⁴, hasonlóan a csöböradó megfizetése alól menti fel a király a Szatmárnémeti vendégeket. Részleges adómentességnek tekintettem az ideiglenes adómentességet is, erre jó példa Petrinia korai, 1225-ös oklevele, amely 7 évre minden szolgálat alól mentesíti a helybeli hospeseket.⁷⁵

Ahogy fentebb említettem Dobronya és Bábaszék, valamint Magyarigen és Boroskrakkó okleveleiben rendelkezik a király a teljes adómentességről. Dobronya és Bábaszék

⁷⁰ MA 448.o.

⁷¹ MA 526.o.

⁷² MA 451.o.

⁷³ MA 507.o.

⁷⁴ MA 466. o.

⁷⁵ László Balázs: Privileges of the ‘Hospes’ Communities on the territory of Croatia during the Middle Ages. In: Drinóczi Tímea, Legčević Jelena (szerk.): Aspects of local and regional development. Faculty of Law, J. J. Strossmayer University of Osijek & Faculty of Law, University of Pécs, Pécs-Osijek, 2013. 71-91.o. 79.o.

vendégei a zólyomi vár felé munka és szolgálat alól mentesek voltak, emellett „*semmilyen alaptalan behajtásra és teherterhelésre*”⁷⁶ sem kötelezhette őket senki. Hasonlóképpen Magyarigen és Boroskrakkó oklevele is kijelenti, hogy semmivel sem tartoznak, továbbá kiemeli, hogy csöböradót sem kell fizetniük.⁷⁷

Néhány érdekes esetet érdemes kiemelnünk a következőkben. Besztercebánya közösségének aranyból tizedrészt, ezüstből és minden más fémről nyolcadrészt kellett fizetnie, ezen adónem logikusnak tűnik, hiszen egy bányász közösségről beszélhetünk esetükben.⁷⁸ Iharosberény esetén komolyabb adóterhekkel találkozunk. Egyrészt a király felé manzióként egy harmadot tartoznak adni, továbbá vámzabbal és évi egy ajándék is tartoztak. Másrészről az ispán felé manzióként két dénárt kellett fizetniük. Tizedüket takarmányban fizették.⁷⁹

Összességében az állapítható meg, hogy arányaiban a határörkösök terhei megegyeznek a többi hospes közösség terheivel, előbbiek közül kettő nem kap adómentességet (Sopron és Zágráb), kettő részleges mentességet kap (Győr és Pozsony), Vasvár esetén pedig a fehérváriak oklevelének hiánya miatt az adózással kapcsolatban nem tudunk megállapítást tenni. Hasonló arányokkal találkozunk a kontrollcsoportnál is, továbbá teljese adómentes közösségeket is találunk közöttük, ennek ellenére mégis megállapíthatók különbségek a két csoport között. A határőr-feladatokat is ellátó hospes közösségek inkább pénzben fizetik adójukat (kivétel talán a Győr környéki szőlőművesek csöböradója), amely kedvezőbb, mint a kontrollcsoport, ahol főképpen terményben vagy kitermelt nemesfémekben, egyéb fémekben fizetnek. Ugyan kimutatható különbség a két csoport között, de ez alapján még nem mondanám a tételmondatunkat igazoltnak.

IV/2. A beszállásolással kapcsolatos rendelkezések

Ha a gazdasági jellegű kiváltságokról van szó nem szabad figyelmen kívül hagynunk a beszállásolás alóli mentességekről szóló rendelkezéseket, hiszen egy-egy főúrnak, bárónak vagy akár magának a királynak és kíséretének ellátása, akár huzamosabb időn át komoly anyagi teher lehetett a még nem túl erős hospes közösségeknek, így az ez alóli felmentés komoly szabadság volt számukra.

⁷⁶ MA 482. o.

⁷⁷ MA 447. o.

⁷⁸ MA 489. o.

⁷⁹ MA 506.o.

Győrben az 1240-es oklevél alapján az ispán nem szállhat meg („*Item uolumus ne comes super eos descendat*”) ⁸⁰ Ez azért is jelentős, mert a kiváltságlevélben említett győri népek ekkor még – szemben az 1271-es oklevél szerinti helyzettel – nincsenek teljesen kivonva az ispán hatalma alól, mint arról már a hospes kifejezés átalakulásánál említettem. Az 1270-es oklevél már minden más bárónak sem teszi lehetővé a megszállást: „*statuimus insuper quod nullus baronum nostrorum descensus super ipsos facere audeat uel presumat*” ⁸¹. Vasváron a király arról rendelkezett, hogy sem az ispán, sem senki más ne szálljon meg ⁸². Pozsony kapja mind közül a legnagyobb kiváltságot: „*Item nec per nos nec per barones nostros super ipsos hospites nostros de Posonio nec super ad eos perti nentes descensum uolumus fieri uiolentum*” ⁸³, tehát maga a király sem szállhatott meg náluk.

A másik oldalról a huszonháromból tíz oklevél (Bábaszék és Dobronya, Beregszász, Besztercebánya, Boroskrakkó és Magyarigen, Korpona, Nagyszombat, Pest, Zólyom, Petrinia, Szamobor) tartalmaz a beszállásolás alóli részleges felmentésről rendelkezést. Egyik hospesközösség sem kapja meg Pozsony kiváltságát, miszerint magának a királynak sem jár a descensus, illetve többségében egyáltalán nem kapják meg ezt a kiváltságot.

Önmagában ez sem elég bizonyíték a tételmondat igazolására, azonban a beszállásolás fordított irányban is mutathatja a nyugati határörközségek kiemelt jelentőségét. Ennek okát abban látom, hogy a beszállásolás komoly gazdasági és logisztikai teher egy közösség számára. Egyfelől a király biztosan szívesebben száll meg katonailag erősebb településen, hiszen nagyobb biztonságban van ő és kísérete másfelől a kisebb közösségek nem is bírnák el gazdaságilag ezt a terhet. Pozsony ez alól talán azért lehet kivétel, és ezért kap ilyen feltűnően nagy kedvezményt (király sem szállhat meg), mivel földrajzi helyzetéből adódó kiemelkedő hadászati, határvédelmi és gazdasági funkciója van így a király ezáltal is próbálja a települést egyfajta kedvezményben részesíteni, támogatni a hospesközösséget védelmi funkcióinak ellátásában.

IV/3. Vámmentesség

Vizsgálatunk egy sarkalatos pontjához érkeztünk a vámmentességekkel, vámokkal kapcsolatos rendelkezésekhez. A nyugat-magyarországi határörközségek mindegyikénél

⁸⁰ MA 448.o.

⁸¹ MA 526.o.

⁸² MA 551.o.

⁸³ MA 623.o.

találkozunk valamilyen formában ezekkel. Sopron esetében a már korábban tárgyalt negyedik pontban a király átengedi a fertői vám felét a városnak.

A győriek oklevele azt mondja ki, hogy: „*ceterum statuimus quod hospites nostri Iaurien ses nec in ipso foro nec alias infra regni nostri limites de suis propriis mercimoniis aliquod tributum soluere teneant tur more regalium hospitem aliorum*”, tehát országos vámmentességet kapnak, ennek ellenére a győri vásár vámját az ispánnál hagyja.

Zágráb mindkét (1242-es és 1266-os) oklevében szintén azzal a rendelkezéssel találkozunk, hogy az ország határain belül vámmentességet kapnak az itt élő hospesek. Az 1242-es oklevél szerint: „*Item tributa infra regales terminos in nullo loco soluere teneantur*” (Hasonlóképpen, az ország határain belül vámot fizetni sehol ne tartozzanak).

Vasvár esetén egy korlátozottabb, de szintén fontos kedvezménnyel találkozunk: „*Item concessimus et concedimus ut in locis ubi tributa in comitatibus Zaladiensi et Castri ferrei recipi consueverunt nullum tributum ab eisdem hospitibus exigatur quantum libet curribus oneratis pertransirent*”, vagyis Zala és Vas megyékben vámmentességet rendelt az oklevél a részükre, illetve egy olyan érdekes tételt is olvashatunk a privilégiumlevélben, hogy a vasvári vásárra tartók is vámmentesek.

A pozsonyiak a győriekhez és a zágrábiakhoz hasonlóan országos vámmentességet kaptak, semmilyen adót és semmilyen beszedést („*nullum tributum nullamque exactionem*”) sem tartoznak fizetni, de ők maguk nem szedhetnek vámot az áthaladóktól.

A kontrollcsoportnál a 23-ból öt hospesközösség: Németlipcse⁸⁴, Zólyom, Dobronya, Bábaszék és Nagyszombat kapnak teljes vámmentességet. Nagyszombat okleve ugyan mindössze annyiról rendelkezik, hogy „*A vámfizetés terén pedig ugyanazon jognak örvendjenek, mint a fehérvári polgárok*”, ennek ellenére a fehérvári polgárok 1237-es kiváltságlevele nagyon valószínű, hogy mint a városi kiváltságok „etalonja”, minden okunk megvan feltételezni, hogy ezen kiváltság a teljes vámmentességről rendelkezett. Zólyom esetén árnyalhatja a képet az, hogy a vámmentességet a descensus alóli menteségükkel egyetemben rossz anyagi helyzetük – amelyet a tatárjárás pusztításai idéztek elő – miatt kapják,⁸⁵ a király célja ezzel a rendelkezéssel valószínűleg a hospesközösség megerősítése, talpra állítása volt.

⁸⁴ Szentpétery Imre (szerk.): Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet (1255) 1270-1301 1. füzet 1255-1272 – MTA, Budapest, 1943, 57-64. 60.o.

⁸⁵ CD IV/1. 332.o.

Részleges adómentességet kapott Körmend, Pest és Verőce. Körmend Vasvárral azonos kiváltságot kap: Zala és Vas megyében vámot fizetni nem tartoztak. Pest az ország határain belül minden vám alól mentesült, kivéve a budai egyház harmincadának és jogának számító, sóból behajtandó vámokat, végül Verőce hospes lakói csak az idegeneknek nem tartoznak vámot fizetni.

Számottevő különbségeket tudunk jelen esetben felfedezni a határörközösségek és a kontrollcsoport között. Míg a nyugat-magyarországi határörközösségek mindegyikénél találkozunk valamilyen formában a vámmentességgel és Sopron, valamint Vasvár részleges vámmentessége csak kivételt jelent, addig a kontrollcsoportnál a részleges vagy teljes adómentesség jelenti a ritka kivételt, a 23 oklevélből mindössze 7 (Bábaszék és Dobronya, Boroskrakkó és Magyarigen, Gölnicbánya, Pest, Szatmárnémeti, Petrinia, Szamobor) rendelkezik valamilyen formában róla. Ezek alapján úgy tűnik, a vámmentesség lehet a hospesközösségek általános kiváltsága. Ez a tény fontos kutatásom szempontjából, a határörközösségek kiemelt szerepének és ezzel együtt helyzetének bizonyítékaul szolgálhat.

IV/4. A földbérrel kapcsolatos rendelkezések

A földbérrel kapcsolatban kevés oklevél rendelkezik, azok is inkább előírják annak fizetését. Erre egy jó példa Zalakomár oklevele, amely a kérdésről a következőképpen határoz: *„Elrendeltük továbbá, hogy minden lakás birtoka után tizenkét dénár földbért tartozzanak fizetni Szent-György nap oktaváján”*. Az oklevelekből az sem derül ki, hogy egyébként mi a földbér fizetés esetén a szokás az adott településen, előfordulhat ugyanis, hogy a kiváltságlevélben rögzített földbér kevesebb az addig szokásosnál, de lehet, hogy éppen azt erősíti meg az oklevél. Ahol pedig az oklevél nem említi a földbért, ott ez jelentheti azt is, hogy az addig szokásos mérték fizetését jelenti, de azt is, hogy teljesen mentesek annak fizetése alól. Ez tovább nehezíti azt, hogy konkrét megállapításokat lehessen levonni a földbérrel kapcsolatos rendelkezések vizsgálatát illetően.

A nyugat-magyarországi hospesközösségek oklevelei közül csak Győr 1271-es oklevele rendelkezik a földbérként fizetendő fél fertonum alóli felmentésről: *„absoluimus et eosdem et expedimus a solutione dimidii fertonis quam ratione terragii comiti Iauriensi soluere debent annuatim iuxta continenciam prioris pri uilegii nostri de qualibet mansione”*. Ugyanezen oklevél arról határoz, hogy a győri hospesekhez csatolják a győri püspök és káptalan népeit, akik ugyanazt a szabadságot és élvezik, mint amellyel a korábban említett vendégek

rendelkeznek, fenntartva azt, hogy a földbért, amellyel a győri püspöknek vagy káptalannak tartoznak, előljárójuk pünkösdi nyolcadán egészében fizettesse meg.

A kontrollcsoport települései közül mindössze Besztercebánya oklevele rendelkezik úgy, hogy „*Azt is akarjuk, hogy földbér címén adót vagy egyéb szolgáltatást senkinek ne tartozzanak fizetni.*”.

A földbérre vonatkozó rendelkezéseket tekintve, sajnos azok hiányos volta miatt nem lehetséges konkrét megállapításokat tenni, komolyabb következtetéseket levonni, így hát még jobban indokolt a további gazdasági rendelkezések vizsgálata.

IV/5. Vásártartáshoz kötődő rendelkezések

Ezen a területen is kiolvashatóak eltérések a határőrzési feladatokat is ellátó hospesközösségek csoportja és a kontrollcsoport között. Sopron privilégiumlevelében a király úgy határoz, hogy „*concessimus eisdem forum liberum et sine aliquo tributo feria tertia omni septimana celebrandum ita quod comites Sopronienses pro tempore constituti ipso die non ab extraneis in regno nostro constitutis non a ciuibus tributum exigere debeant et presumant a mercatoribus uero de externo regno uenientibus tributum consuetum exigatur*”⁸⁶, tehát szabad piacot enged tartani a soproni hospeseknek, még hozzá azzal a kitétellel, hogy az országon belülről jövő kereskedők számára ezen vásár vámmentes, csak a külföldiek tartoznak vámot fizetni.

Zágráb és Győr szabad vásártartási jogot kap, előbbi esetén heti két ünnepélyes vásárról (hétfőn és csütörtökön), valamint napi vásárokról rendelkezik a hospesközösség mindkét oklevele, szó szerint megegyező módon.⁸⁷ Győr esetében a privilégiumlevelél szabad vásártartást engedélyez, mind a várban, mind azon kívül, ahol a győri ispán és az ő emberei egyáltalán semmi joghatóságot nem gyakorolhatnak, azzal a kitétellel ugyanis, hogy annak a vásárnak a vámját, amelyet szombaton tartanak, teljes egészében a győri ispán kapja, ahogy ezidáig is kapta.⁸⁸

⁸⁶ MA 545.o.

⁸⁷ MA 451.o., M.A. 507. o.

⁸⁸ MA 526.o.

Vasvár oklevele ugyan nem említi ezen jogosultságot, azonban mivel a vasvári hospeseknek az uralkodó a fehérváriak jogát adományozta, ez alapján kijelenthetjük, hogy szabad vásártartási joguk lehetett, bár a fehérvári oklevél nem maradt fenn.

Pozsony kiváltságlevelében nincs szó szabad vásártartás engedélyezéséről, azonban azt engedélyezi az oklevél, hogy külföldi posztó-, marha- és halkereskedők szabadon árulhassanak a városban, tehát van utalás a város piacára.⁸⁹ Nem valószínűsíthető, hogy a többi nyugati közösségtől eltérően, pont a fejlettebb, továbbá a vásárvonalon, (hegyvidék és alföld találkozásánál), folyóparton, sőt a nyugati határon elhelyezkedő⁹⁰, jelentős piaccal rendelkező városnak nem lett volna szabad vásártartási joga, így feltételezésem szerint már korábban, talán szokásjogi úton megszerezhetette a szabad vásártartás jogát.

A másik csoportot vizsgálva, 23 oklevélből 8 enged szabad vásártartást, ezek: Beregszász, Gölnicbánya, Késmárk, Nyitra, Pest, Szatmárnémeti, Zalakomár és Németlipcse. Ezek legtöbbször az úgy nevezett vásárvonalon⁹¹ elhelyezkedő település, tehát azok, ahol az alföldről érkező mezőgazdasági cikkek a hegyvidékekből érkező fémekkel, nemesfémekkel, készárúkkal gazdát cserélnek (például: Nyitra, Szatmárnémeti, Beregszász). Pest esetén egy jelentős folyam, a Duna melletti kiemelkedő kereskedelmi funkciója indokolhatja a szabad vásár engedélyezését, továbbá vámmentesség és egy ritkán előfordul, a kor viszonyaihoz képest rendkívül jelentős kiváltság az árumegállító jog adományozását. Bars oklevele így rendelkezik: „Megengedtük azt is, hogy kisebb kereskedésben, miket ugyanitt, a barsi vásáron folytatnak, vámot semmiképp ne fizessenek.”. Beregszász kiváltságlevele elrendeli, hogy vásáruk szombat legyen és megállapítja, hogy „sem a vevők, sem az eladók ne tartozzanak semmivel többet fizetni, mint egy dénárt szekerenként”. Gölnicbánya esetén a település jelentőségét mutatja és biztosítja számára a térségben elérhető vásárjövendelmek maximalizálását a konkurencia kiiktatásával az, hogy oklevelében egy különleges szabállyal találkozhatunk: környező falvakban nem lehet piacot tartani, hanem azt Gölnicbányán lehet csak.⁹²

Összességében azt tapasztalhatjuk, amit a vámmentességnél megállapítottam, hogy a nyugati közösségek esetén a szabad vásártartás inkább szabályt jelent, mintsem kivételt, a kontrollcsoportnál, pedig a fordítottját tapasztaljuk. Ezen állítást árnyalja azonban az, hogy nem

⁸⁹ MA 623.o.

⁹⁰ SZENDE (2004) 37.o.

⁹¹ Makádi Mariann: Földrajzi fogalomtár. A közoktatásban használt legfontosabb földrajzi fogalmak. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar Földrajz- és Földtudományi Intézet, Budapest, 2015. 61.o.

⁹² MA 613.o.

olyan egyértelműek az arányok, mint a vámmentességgel kapcsolatos rendelkezések esetén, illetve a kontrollcsoport oldaláról is tapasztalunk hasonló (Gölnicbánya esetén, ha nem erősebb) jogokat, mint a nyugati határorkösségeknél. Ezen rendelkezések sem tudják teljes bizonyossággal alátámasztani alapfeltevésemet.

V. Szabad bíróválasztás és az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó egyéb rendelkezések

A szabad bíróválasztás és valamilyen fokú, formájú önálló igazságszolgáltatás minden oklevélben megjelenik. Úgy tűnik, hogy ez egy olyan sarkalatos pontja a szabad királyi városi jogállásnak, hogy már ezen korai oklevelek is mind rendelkeznek felőle, így legfeljebb kisebb eltérésekkel találkozhatunk.

Győr 1240-es oklevelében fedezhetünk fel ilyen eltérést az átlagtól: „*Item statuimus ne curialis comes suum seruientem agentem iudicare presumat sed comiti conseruet iudican dum et comes non iudicet eos nisi in presencia iobba gionum castri*”. Ez az ispán joghatósága alatt hagyta a városi bíraskodást, amiatt, amit a bevezetőben taglaltam, tudniillik itt még a győri népek nem szakadtak el a várszerkezettől. Majd csak az 1271-es oklevél adja meg Győr számára a szabad bíróválasztás jogát és rögzíti, hogy kisebb-nagyobb ügyekben szintén ítélni felettük a bírójuk. Rögtön az oklevél elején így fogalmaz az oklevél: „*quod uillicum quem de castro uoluerint eligant inter se quem electum nobis presentabunt et nos ipsis confirmabimus qui omnes causas ipsorum tam maiores debeat et possit iudicare*”.

Sopron 1277-es oklevele is mindjárt az elején deklarálja, hogy: „*quod iidem ciues a iurisdictione et potestate ac iudicio omnium baronum nostrorum et specialiter comitum Supruniensium pro tempore constitutorum exempti penitus et excepti habeantur*”, tehát a többi hospesközösséghez hasonlóan a várispán minden joghatósága megszűnik a közösség felett és a választott bírójuk ítélni felettük. Emellett azt is meghatározza az oklevél, hogy a bírót minden évben Szent György ünnepén kell választaniuk.

Sopron okleveléhez hasonló módon, Pozsony és Vasvár hospesközösségeinek is szabad bíróválasztást és ezen bírónak minden felmerülő ügyre kiterjedő joghatóságot adott a király. Pozsony esetében továbbá meghatározta, hogy 10 esküdttel ítélni a bíró.

A kontrollcsoport vizsgálatára áttérve, csak Bars, Beregszász, Iharosberény és Késmárk esetében találkozunk korlátozott hatáskörrel, ezen kívül általános kiváltságnak tűnik a bírójogkörének nagyobb, vérontási ügyekre való kiterjesztése is. A barsi hospesek ugyan maguk választanak falunagyot, de oklevelük úgy rendelkezik, hogy „*azt az ügyet pedig, mely valaki számára vérontásra vagy szabadság elvesztésére mehet, a vár ispánja ítélje, jelen lévén majd a falunagy*”. Beregszász bírójá vérségi, lopási és emberölési ügyekben nem ítélezhet. Iharosberény esetén csak csekélyebb ügyekben ítél a bírójuk, a késmárki hospesek bírójá a lopásokat, tizeddel kapcsolatos ügyeket, vérségi és pénzverési ügyeket nem ítélni, ezeket a király az időre kinevezett bírójá ítéli.

Több esetben meghatározza a fellebbezés módját (például Sopron: „*ne az alperes, hanem az elöljáró hívassék a mi jelenlétünkre*”), illetve egyes levelek további eljárásjogi szabályozásokat, akár büntetéseket határoznak meg (Zágráb okleveleiben szembetűnő ez leginkább). Összességében ezen a területen nagyobb horderejű különbség nem mutatható ki a vizsgált csoportok között, ezen szakasz elején említett okokból kifolyólag.

VI. További védelmi feladatokat ellátó közösségek a XIII. században

VI/1. A szászok és 1224-es kiváltságlevelük

Az említett hospesközösségek vizsgálata mellett érdemes megemlítenünk a fentiekéhez hasonló, 1224-es Diploma Andreanumot (*Goldener Freibrief der Siebenbürger Sachsen*), a II. András által az erdélyi szászok számára adott szabadságlevelet. Felépítése és rendelkezései feltűnő párhuzamosságot mutatnak a hospesközösségek privilégiumleveleivel, minthogy a hospesközösségek szabadságlevelei és az Andreanum is az úgynevezett privilégium-formula klasszikus megjelenítői közé tartoznak. Ennél fogva úgy gondolom, pár mondat erejéig érdemes kitérni rá.

Az Andreanum időben megelőzi a vizsgált okleveleket, illetve általában a városi kiváltságleveleket is, ezért akár mintául is szolgálhatott a kiállítónak. A hospesközösségek és a szászok is közvetlenül a királytól kapták a kiváltságaikat továbbá a szász egyetem tagjai az ország szokásjoga alapján a városi polgárokkal voltak egy jogállásúak.⁹³ Emellett talán a legfontosabb, a szászok kifejezetten, jogállásuk lényegét tekintve katonáskodó népelem voltak,

⁹³ = Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2000. 26.o.

határvédelmi szerepük mindig is jelentős volt, hasonlóan a vizsgált közösségekhez.⁹⁴ A hasonlóságokat ugyan árnyalja, hogy a szászok, a vizsgát hospesektől eltérően, valószínűleg korábban, már a XI. század elején, mint német telepesek érkeztek az országba és, ahogy az Andreanum is említi, már korábban II.Géza király idejében is kaptak kiváltságokat, illetve, hogy a szászok esetén alapvetően egy etnikai alapú, területi jogról beszélhetünk, amelynek hatálya az egész Szászföldre - vagyis a megjelölt terület egészén bárhol élő szászokra – kiterjed,⁹⁵ míg a hospesközösségnél a kiváltságok csak az adott közösségre, vagyis egy konkrét település behatárolható, azonos jogállásnak örvendő lakosságára terjedtek ki.

A szász kiváltságlevél úgy rendelkezik, hogy „*az egész nép a Uarostól (Szászváros) kezdvén egészen Baraltig (Bárót) a székelyek földjével, a Szebus (Sebes) földdel és a Daraus (Daróc) földdel együtt egy nép legyen, és egy bíró alá számláltasson, szűnjék meg teljességgel minden ispánság a szebenin kívül*”.⁹⁶ Ez gyakorlatilag egy privilegizált, integráns, egységes és önkormányzatisággal bíró területet hozott létre, egyúttal megállapította a szabadságlevél területi hatályát. Egy kitétele azonban mégis tartalmaz ez a rendelkezés, mégpedig, hogy, a szebeni ispán (*comes Chybiniensis*) joghatósága megmarad, aki a királyi hatalom területi képviselőjeként igazgatási feladatokat és amennyiben a helyi hatóság nem tud döntést hozni, igazságszolgáltatási feladatokat látott el.⁹⁷ Ebben a pontban különbséget fedezhetünk fel, hiszen a hospesközösségek mindenképpen kivételnek az ispáni hatalom alól, közvetlenül a király alá tartoznak, hiszen, ahogy Hóman is fogalmaz, a városi lét egyik alapvető ismérve az, hogy a városok autonómak, nem áll köztük és a király között semmi és senki.⁹⁸

Továbbá a király a szabad bíróválasztásról és az ispán felé való adómentességről rendelkezik. A szebeni ispán nem jelölhet nekik bírót, bíró csak az lehet, aki „*köztük lakik*”, „*arra inkább alkalmasnak látszik*” és „*a népek választják meg*”. Az adómentességet így rendeli el: „*És Szeben megyében ne merjen más valaki pénzt (adót) szedni*”.⁹⁹ Hasonló

⁹⁴ Deér József: Állam és nemzetiség a régi Magyarországon. In: Hitel. 1943/1-6.sz. 134-211.o.

⁹⁵ Blazovich László: Az Andreanum és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon. In: Tóth Károly (szerk.): Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica. Tanulmányok Dr.Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára. a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004. 509-526.o. 510.o.

⁹⁶ Fazakas Zoltán József, Fegyveresi Zsolt, Veress Emőd: Források Erdély jogtörténetének a tanulmányozásához. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár 2021. 11.o.

⁹⁷ P. Szabó Béla: Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfél százados történetére. In: Az Aranybulla a jogtörténetben. Jogi Kultúránk Öröksége (1). Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Budapest, 2022. 195-225.o. 209.o.

⁹⁸ HÓMAN (1938) 459.o.

⁹⁹ FAZAKAS-FEGYVERESI-VERESS (2021) 11.o.

rendelkezőkkel a kiváltságolt hospesközösségeknél is találkozunk, ezen a téren párhuzamosság mutatkozik.

A következő rendelkezésekben megállapítja a szászok adóját: „*ötszáz márka ezüstöt tartozzanak évente fizetni*”. Ez hasonlóság a határőr feladatokat ellátó közösséghez, hiszen, mint fentebb megállapítottam a pénzbeli adózás szintén ezen városok kiváltságai közé tartozik.

Ezután a katonaállítási kötelezettséget rendezi: védelmi háborúba 500, király által vezetett támadó háborúba 100, más előkelő által vezetett támadó háborúba 25 katonát tartoznak küldeni.¹⁰⁰ Ez a szám nagyobb, mint a vizsgált szabad királyi városoké összességében. Persze ennek érthető okai vannak, a szász egyetem nem egy település, ennél fogva a nagyobb lélekszám, arányosan nagyobb kötelezettségekkel is jár, emellett a terület gazdasági fejlettségét jelentheti ez, hiszen egy gazdagabb vidék több katonát tud felszerelni és csatába küldeni.

A király szabad plébánosválasztást enged nekik a következőképpen: „*Papjaikat pedig válasszák meg szabadon...*”. Ha a hospesközösségek kontextusában vizsgáljuk a szászok szabadságlevelét, ez sem lehet meglepő számunkra, hiszen nem egy esetben találkozhatunk a saját pap választásának szabadságával.

Az Andreanum saját pecsétről rendelkezik a szászok számára.¹⁰¹ A pecsétjog széleskörű, önálló területi önkormányzatiságot feltételez.¹⁰² A városok esetében csak későbből, 1255-ből van először forrásunk Esztergomból, a vizsgált városok közül először 1275-ből Sopronból.¹⁰³ Annak ellenére, hogy a vizsgált időszakban később is csak elvétve találkozunk városi pecsétekkel, az mégiscsak kijelenthető, hogy a szász egyetemmel itt is azonosság fedezhető fel.

A gazdasági jellegű kiváltságok vizsgálatára áttérve: erdőt, vizeket szabadon használhatják, és a sóbányászat jogát is megkapják, még hozzá adó és korlátozás mentesen.¹⁰⁴ A nyugati határőrközösségeknél is találkozunk hasonló rendelkezésekkel, de ezek a jogosultságok a szászok esetében szélesebb körűnek tűnnek. Ez betudható annak, hogy nagyobb és változatosabb területen, több településen élő és nagyobb számú lakosságot érint az Andreanum, mint egy-egy hospes-privilegium.

¹⁰⁰ FAZAKAS-FEGYVERESI-VERESS (2021) 12.o.

¹⁰¹ FAZAKAS-FEGYVERESI-VERESS (2021) 12.o.

¹⁰² P. SZABÓ (2022) 209.o.

¹⁰³ Béli Gábor: Városi szokásjog az Ars Notaria alapján. Publikon Kiadó, Pécs 2014. 84.o.

¹⁰⁴ FAZAKAS-FEGYVERESI-VERESS (2021) 12.o.

Ugyan a beszállásolás alól nem mentesíti őket, de korlátozza: a király háromszor, az erdélyi vajda, ha a király érdekében utazik, kétszer szállhat meg.¹⁰⁵ Egy részről ez nyilvánvalóan egy kedvezmény, másrésről mutatja a kiemelt katonai jelentőségét a szászoknak. Továbbá, a privilégiumlevelek beszállásolásokra vonatkozó részénél kifejtett módon mutathatja a közösség katonai gazdasági erejét is.

Egy ismerős rendelkezéssel is találkozhatunk az oklevélben, ugyanis a szebeni szászok országos vámmentességet kaptak (*„ezek kereskedői, ahol csak akarnak, országunkban szabadon és vámmentesen jöjjenek, menjenek”*).¹⁰⁶ Itt egy olyan rendelkezéssel találkozhatunk, amely minden nyugat-magyarországi, határvédelmi szempontból jelentős közösségnél is megjelenik.

Összességében azt állíthatjuk, hogy a szász egyetem kiváltsága az említett formai hasonlóság mellett tartalmi szempontból is nagyban megegyezik a nyugat-magyarországi szintén határőr feladatokat ellátó hospesközösségek kiváltságaival, királyaink hasonló megfontolásból kiváltságolhatták őket (határvédelem, király hadseregének erősítése, bárói hatalom ellensúlyozása), ennek megfelelően hasonló kiváltságokat is kaptak, amelyre talán a vámmentesség szolgál legékezebb bizonyítékkal. Különbségeket csak egy-két dologban lehetünk fel, a szász közösségek nem egy-egy önálló egységet alkotnak, hanem egy universitas-ként szabályozza őket a király. Egy választott bírójuk van, de a király által kinevezett szebeni ispán joghatósága alatt maradnak, ő ítélkezik felettük, igaz csak akkor, ha maguk nem tudnak dönteni.¹⁰⁷ Továbbá jóval súlyosabbak a katonaállítási kötelezettségeik is.

VI/2. Az őrimagyaródsi határőrök és 1270-es kiváltságlevelük

A vas megyei őrimagyaródsi örök V.Istvántól kapott, 1270-ben kelt kiváltságlevelével is érdemes összehasonlítást végeznünk. Azért tartom ezt fontosnak, mivel ugyan jelen esetben nem beszélhetünk jogállásukat tekintve nem hospesekről, de ettől függetlenül a nyugati határőr jellegű hospesközösségekhez hasonló földrajzi elhelyezkedésű népelemről van szó, oklevelük szerkezetében, felépítésében, rendelkezéseiben hasonló felépítésű és még a kiadás ideje alapján is illeszkedik a hospesközösségek oklevelei közé, valamint, ami a legfontosabb, hogy esetükben kifejezetten, jogállásukat tekintve is örökről, a település elhelyezkedése alapján lényegében határőrökről beszélhetünk.

¹⁰⁵ FAZAKAS-FEGYVERESI-VERESS (2021) 13.o.

¹⁰⁶ FAZAKAS-FEGYVERESI-VERESS (2021) 13.o.

¹⁰⁷ P. SZABÓ (2022) 207.o.

Az oklevél adókkal kapcsolatos pontjait megvizsgálva sokféle adónemmel találkozhatunk. Rögtön az oklevél az elején úgy rendelkezik, hogy „*évente minden tíz telekből adjanak az őrnagynak, akit az idő szerint rendelték, 1 juhot, 4 tyúkot, 1 ludat, 20 kenyeret, 1 csöbör árpasört, 5 csöbör gabonát*”¹⁰⁸, továbbá előírja, hogy a királyi adót telkenként fizessék, illetve fél adót is fizessenek, emellett pedig ajándékpénzül 6 dénárt kell adniuk.¹⁰⁹ Összességében azt kijelenthetjük, hogy viszonylag sok adóval tartoznak és mind terményben, mind pénzben is, ebben eltérnek a hospesközösségektől.

Bíráskodással kapcsolatos rendelkezést¹¹⁰ tekintve szembevetendő a differencia a hospesközösségekhez képest. Ez alapján van saját bírójuk, de a vasvári ispán joghatósága alól nem vétetnek ki, ő is ítélkezik felettük, szemben a hospesközösségek általánosan jelenlévő bíráskodási szabadságával. Ez alapvető különbség, ami a várszervezetből kiemelkedett, többé-kevésbé már autonóm hospesközösségeket megkülönbözteti az ispáni hatalom alá tartozó, így lényegében még a várszervezet rendszerébe illeszkedő öröktől.

A beszállásolást a következőképpen szabályozza: „*az őrnagy náluk meg ne szállhasson, sem szállás címen tőlük mást ne követelhessen, de ha véletlenül mentében vagy áthaladtában egyszer-másszor falujukba vetődne is, adják meg néki törvényesen a szükségeseket*”¹¹¹. Egy nagyon gyenge lábakon álló kiváltsággal találkozunk jelen esetben, miszerint csak az őrnagy nem szállhat meg náluk, de egy-egy alkalommal ennek ellenére mégis kötelesek elszállásolni, ez egy alapvető különbség a hospestelepülések kiváltságaihoz viszonyítva.

Nagyon érdekes és különleges ezzel szemben a vámmentesség szabályozása, így rendelkezik: „*Hasonlóképpen vámot és harmincadot ne adjanak, hacsak valakik közülük nem kereskedők*”.¹¹² Ez egy részleges, ámde mégis fontos kiváltság, ez a mentesség (még ha nem is teljes) is azt bizonyítja, hogy a korszakban a valamilyen védelmi, határőrizeti szempontból kulcspozíciót betöltő közösségeknek általános kiváltsága volt a (részleges) vámmentesség.

Az oklevél másban is hasonlóságot mutat a nyugat-magyarországi határőr-feladatokat ellátó hospesközösségek okleveleivel. Ahogy Sopron példájánál láthattuk, a király johannitákat és a Löver falusi íjászokat rendelte a határőr hospesközösség megerősítésére, jelen esetben az

¹⁰⁸ HO VIII. 127.o.

¹⁰⁹ HO VIII. 127.o.

¹¹⁰ HO VIII. 127.o.

¹¹¹ HO VIII. 127.o.

¹¹² HO VIII. 127.o.

őrimagyaródsdi öröket a privilégiumlevél a rydigwei határ nemesi falvaiból 10-10 főnyi gyalogos katonával duzzasztja fel.¹¹³

Összességében az őrimagyaródsdi határőrök jogállása tehát nem éri el a hospesek autonómiájának szintjét. Ennek a fentebb elemzett oklevél mellett bizonyítéka még Szent László Szent László úgynevezett második és úgynevezett harmadik dekrétumának tizenhetedik, illetve első pontja. Előbbi arról értekezik, hogy ha az ispán a király engedélye nélkül külföldre enged eladni lovakat, vagy ökröket, akkor tisztségét veszítse el, továbbá *„A határok őrzőit pedig, akiket köznyelven ewr-öknek neveznek, ha ispánjuk engedélye nélkül engednének ilyesmit, szabadságukat veszítsék, ha szegények”*.¹¹⁴ Ez a rendelkezés azt mutatja, hogy az örök az ispánnak alárendelt katonáskodó elemek voltak. A hospesekkel szemben, a várszerkezetbe való tartozásukat mutatja Szent László király III. dekrétumának első pontja, amely alapvetően a tolvajok felkutatásához kapcsolódó feladatukról rendelkezik, de a következőt is megemlíti: *„a király követe menjen minden vármegyébe és a kiket közönségesen öröknek neveznek, azok századosait és tizedeseit mind az alattok valókkal egyetemben összehíván, parancsolja meg nekik...”*¹¹⁵, ez azt mutatja, hogy az örök a vár katonáskodó elemei voltak, akik az ispánnak alárendelten működtek. Ennek ellenére oklevelük sok helyütt párhuzamosságot mutat a nyugat-magyarországi határvédelmi feladatokat ellátó hospesközösségeivel, valamint tovább erősíti azt a tendenciát, hogy a vámmmentesség, mint a határörkösségek általános kiváltsága kivétel nélkül megjelenik minden ilyen funkciójú népelem a vizsgált korszakból származó oklevelében.

VII. Összegzés

Összességében a dolgozat a hospesközösségek különleges jogi státuszát és stratégiai jelentőségét vizsgálja, különös tekintettel Sopron és más nyugat-magyarországi települések szerepére. A fentiekben alapján állíthatjuk azt, hogy a nyugat-magyarországi hospesközösségek határőrzési feladatokat is elláttak a vizsgált időszakban, kiemelkedő példája ennek Sopron, amely hospesközösség, mint a német terjeszkedés gátja a honfoglalás és a gyepűrendszer

¹¹³ HO VIII. 127.o.

¹¹⁴ Bak, János M. – Bónis, György – Sweeney, James Ross: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Decreta Regni Mediaevalis Hungariae I. 1000-1301. Második javított kiadás. Charles Schlaks, Jr., Publisher, Idyllwild, California 1999. 12-15. o.

¹¹⁵ DECRETA REGNI 16-22. o.

időszakától kezdve különös jelentőséggel bírt védelmi szempontból, melynek talán legékesebb bizonyítéka maga az 1277-es privilégiumlevél.

Minthogy a már bizonyított módon, ezen települések határőrizeti szerepe jelentős, ezért joggal merült fel a dolgozat hipotézise, miszerint ezzel a többletkötelezettséggel együtt járhat valamilyen többletjogosultság is. Ezt bebizonyítandó, a korszakból ránk maradt nagyjából harminc hospes-privilégium alapján végeztem összehasonlítást, leginkább a gazdasági jellegű kiváltságokat kutatva, annak érdekében, hogy a dolgozat hipotézisét alátámasztó összefüggésre leljek. A kutatás nem maradt eredménytelen; kijelenthető az, hogy a határörközségek javára megfigyelhetőek többletjogosultságok, amelyek főleg a vámmentességben, vámkönnyítésben, kisebb mértékben a szabad vásártartással kapcsolatos rendelkezésekben, illetve a kifejezetten hadászati és védelmi célokból rendelt kiváltságokban, rendelkezésekben tetten érhetőek.

Az adórendelkezések, a beszállásolások alóli felmentés és a földbérrel kapcsolatos rendelkezések esetében határozott összefüggések nem állapíthatók meg. A legjellegzetesebb kiváltság, amellyel minden határőr feladatot ellátó nyugat-magyarországi határörközség, az őrimagyaródsdi határőrök és a szebeni szászok is rendelkeztek az (részleges)vámmentesség. Ezzel a kiváltsággal valamilyen formában mindegyik oklevélben találkozhatunk, úgy tűnik, hogy ez a katonáskodó közösségek általános kiváltsága lehetett, mintegy jutalmul a királytól ezen többlet védelmi kötelezettségeikért cserébe. A szabad vásártartással kapcsolatos megállapítások nem ennyire egyértelműek ugyan, de itt is a mérleg, inkább a nyugati hospesközösségek felé billen, ha azt nézzük milyen gyakorisággal, milyen mértékben fordul elő ez a kiváltság. Ez is azt mutatja, hogy e települések gazdasági helyzete és kiváltságaik jelentősége összhangban volt határőrizeti szerepükkel. A hadászati rendelkezések is megerősítik a két csoport közötti különbségeket és sokszor kifejezetten védelmi célból többletjogokat adnak a hospesközösségeknek.

Árpád-kori hospesközösségeink, melyek éppen a vizsgált időszakban öltöttek szabad királyi városi jelleget amellet, hogy a magyar rendi állam közjogi rendszerének fontos, számban és jelentőségben egyre gyarapodó, bár jelentőségükben a nyugat-európai városokhoz képest kevésbé kiemelkedő elemei lettek, egészen a rendi állam 1848-as megszűnéséig, a magyarországi kereskedelem, gazdaság, kultúra és vallás szempontjából kiemelkedő jelentőségűek voltak, sőt ahogy fentebb bemutattam, védelmi szempontból is hatalmas jelentőségük volt, így jogtörténeti vizsgálatukat múltunk, jelenük és jövőnk jobb megértése szempontjából indokoltnak tartom.

Irodalomjegyzék:

- ÁHKOKJ = Szentpétery Imre (szerk.): Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet (1255) 1270-1301 1. füzet 1255-1272 – MTA, Budapest, 1943, 57-64
- ÁÚO = Wenzel Gusztáv (szerk.): Árpádkori új okmánytár I-XII. Pest-Budapest, 1860-1874.
- BÁNLAKY (1931) = Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Hatodik rész. A tatárjárás utáni hadjáratok az Árpádház kihaltáig. (1242-1300.). Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1931. Letöltés dátuma: 2024.07.24. forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/6-a-tatarjaras-utani-hadjaratok-az-arpadhaz-kihaltaig-12421300-BC6/iii-iv-vagy-kun-laszlo-haborui-D17/d-ii-ottokar-1273-evi-hadjarata-magyarorszag-ellen-D36/>
- BÉLI (2000) = Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2000
- BÉLI (2014) = Béli Gábor: Városi szokásjog az Ars Notaria alapján. Publikon Kiadó, Pécs 2014
- BELITZKY (1934) = Belitzky János: Nyugatmagyarország védelmi rendszere és határőrnépei a középkorban. In: Angyal Dávid (szerk.): A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. 4.évfolyam. Kertész József Könyvnyomdája, Budapest, 1934. 56-74.o.
- BELITZKY (1938) = Belitzky János: Sopron vármegye története első kötet. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1938
- BELITZKY (1940) = Belitzky János: Vázlatok a nyugatdunántúli gyepük népeinek történetéhez. Rábaközi Nyomda és Lapkiadó, Sopron 1940
- BLAZOVICH (2004) = Blazovich László: Az Andreanum és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon. In: Tóth Károly (szerk.): Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica. Tanulmányok Dr.Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára. a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004. 509-526.o.
- CD = Fejér Géza: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-XI. Budae 1824-1844.

- DÁNIEL (2021) = Dániel Viktória (2021.01.25.). Mesélő tárgyak: az eltűnt kiváltságlevél. Letöltés dátuma: 2024.07.26., forrás: Kisalföld: <https://www.kisalfold.hu/helyi-eletstilus/2021/01/meselo-targyak-az-eltunt-kivaltsaglevel>
- DECRETA REGNI = Bak, János M. – Bónis, György – Sweeney, James Ross: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Decreta Regni Mediaevalis Hungariae I. 1000-1301. Második javított kiadás. Charles Schlaks, Jr., Publisher, Idyllwild, California 1999
- DEDEK CRESCENS (1900) = Borovszky Samu: Dedek Crescens Lajos: Nyitra vármegye története. Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra vármegye. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest 1900. Letöltés: 2024.11.04., forrás: Arcanum:
- DEDEK CRESCENS (1904) = Dedek Crescens Lajos: Pozsony vármegye története. In Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest 1904. Letöltés: 2024.07.25., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/nyitra-varmegye-FC87/nyitravarmegye-tortenete-irta-dedek-crescens-lajos-10E8E/https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/pozsony-varmegye-13AE4/pozsony-varmegye-tortenete-irta-dedek-crescens-lajos-dr-14B79/elso-korszak-14B7A/a-varmegye-szerepe-a-nemzet-tortenelmeben-14CC8/albert-herczeg-fondorkodasa-14D05/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfQm9yb3Zzemt5XzEiX0sICJxdWVyeSI6ICJwb3pzb255bWVneWVpIGhhZCJ9>
- DEÉR (1943) = Deér József: Állam és nemzetiség a régi Magyarországon. In: Hitel. 1943/1-6.sz. 134-211.o.
- FAZAKAS-FEGYVERESI-VERESS (2021) = Fazakas Zoltán József, Fegyveresi Zsolt, Veress Emőd: Források Erdély jogtörténetének a tanulmányozásához. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár 2021
- FINÁLY ('turrium' szócikk) = Finály Henrik. A latin nyelv szótára. Letöltés időpontja: 2024.07.23., forrás: <https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>
- GÖMÖRI (2007) = Gömöri, János: A nyugati határvidék korai sáncváiról, különös tekintettel Sopronra. In: Savaria, 2007/2.sz. 187–216.o.
- HÁRS (1997) = Hárs József (1997). Löver-Lövér. Letöltés dátuma: 2024.07.23., forrás: Sopron anno: <https://sopronanno.hu/dokumentum/lover-lover>

- HÁZI (1973) = Házi Jenő: István, az első soproni városbíró (1277). In: Soproni Szemle, 1973/1. sz. 68-70.o.
- HO = Hazai okmánytár I-VIII. (kiad.: Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső) Győr 1865-1873, Budapest 1876-1891.
- HÓMAN (1938) = Hóman Bálint: Magyar középkor. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1938
- HUNYADI (2010) = Hunyadi Zsolt: The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Department of Medieval Studies Central European University, Budapest. 2010
- ISM.(1940) = Ismeretlen: Sagittarius – lövér. Soproni Szemle, 1940/4-5. sz. 67.o.
- KÖLNEI-VARJASSY (2014) = Kölnei Livia – Varjassy Péter: A jeruzsálemi Szent János Lovagrend ispotályai a középkori Magyarországon. Communicationes de historia artis medicinae 2014/1-4.sz.
- KRŠNJAVI (1901) = Kršnjavi Izidor (ford.: Acsády Ignác). A nemzeti uralkodók és az Árpádok kora. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest 1901. Letöltés dátuma: 2024.07.25., forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/horvat-szlavonorszag-554A/horvat-szlavon-es-dalmatorszagok-tortenete-5572/a-nemzeti-uralkodok-es-az-arpadok-kora-kršnjavi-izidortol-forditotta-acsady-ignacz-55B0/>
- KUBINYI (2006) = Kubinyi András: Városfejlődés a középkori Magyarországon. In: Gyöngyössy Márton (szerk.), Magyar középkori gazdaság és pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006. 153-175.o.
- LÁSZLÓ (2013) = László Balázs: Katonaállítási kötelezettség az Árpád-kori hospesközösségekben. Diskurzus, 2013/2. sz. 65-75.o.
- LÁSZLÓ (2023) = László Balázs: A királyi jog mechanizmusai az Árpád-korban. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs, 2023
- LÁSZLÓ: Privileges... (2013) = László Balázs: Privileges of the ‘Hospes’ Communities on the territory of Croatia during the Middle Ages. In: Drinóczi Tímea, Legčević Jelena (szerk.): Aspects of local and regional development. Faculty of Law, J. J. Strossmayer University of Osijek & Faculty of Law, University of Pécs, Pécs-Osijek, 2013. 71-91.o.

- MA = Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana (Ed.: Endlicher, Stephanus Ladislaus) Scheitlin & Zollikofer, Sangalli, 1849
- MAKÁDI (2015) = Makádi Mariann: Földrajzi fogalomtár. A közoktatásban használt legfontosabb földrajzi fogalmak. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar Földrajz- és Földtudományi Intézet, Budapest, 2015
- PAULER (1893) = Pauler Gyula : A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt második kötet. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1893.
- P. SZABÓ (2022) = P. Szabó Béla: Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfél százados történetére. In: Az Aranybulla a jogtörténetében. Jogi Kultúránk Öröksége (1). Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Budapest, 2022. 195-225.o.
- RÁBEL (1911) = Rábel László: A vármegyék múltja és a jövő hivatása. Jogtörténeti és politikai tanulmány. Romwalter Alfréd, Sopron, 1911
- SILL (1982) = Sill Ferenc: Vasvár településtörténetének vázlata a 18. századig. In Horváth Ferenc: Vas megye múltjából - Levéltári Évkönyv 2. Vas megyei Levéltár, Szombathely, 1982. 3-33.o.
- SZENDE (2004) = Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2004
- VÁCZY (1927) = Váczy Péter: A királyi serviensek és a patrimoniális királyság. In: Századok, 1927/1-3.sz. 357-358.o.